

Людмила Дяченко

СТАН ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ У ФЕДЕРАТИВНІЙ РЕСПУБЛІЦІ НІМЕЧЧИНА НА ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

THE STATE OF SCHOOL TEACHERS' PROFESSIONAL TRAINING IN THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY AT THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY

Кінець XX – початок XXI століття ознаменувався стрімкими соціально-економічними і політичними змінами у суспільстві в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів. Зокрема створення європейського простору вищої освіти, підписання Сорбоннської та Болонської декларацій спрямовано на реалізацію ідеї об'єднаної Європи з метою розширення ринку праці, підвищення конкурентоспроможності системи вищої освіти, стимулювання мобільності та створення умов для вільного переміщення студентів, викладачів, науковців, розвиток європейської співпраці у справах контролю якості вищої освіти.

У міжнародних правових актах (документи ЮНЕСКО, Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Ради Європи та ін.) зазначено, що саме потенціал учительського корпусу є основою забезпечення високої якості та конкурентоспроможності освіти на світовому ринку праці, а вчитель XXI століття проголошений носієм суспільних змін.

Влітку 2016 року в Україні відбулось оновлення навчальних програм початкової школи. Ці програми наповнені якісно новим змістом навчання. Зараз, окрім роботи над новим Держстандартом, Міністерство освіти і науки України працює над оновленням програм базової та старшої школи в межах чинного Держстандарту. У Концепції нової української школи, яка пройшла громадські обговорення і ухвалена рішенням колегії Міністерства освіти і науки України 27 жовтня 2016 року, задекларована спрямованість на утвердження компетентнісного підходу в освіті. Зокрема в Концепції зазначено, що нові освітні стандарти будуть ґрунтуватись на «Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя» від 18 грудня 2006 року, але не обмежуватимуться ними. Так зміни,

які відбуваються в українській системі освіти, стимулюють учителів використовувати компетентнісний підхід, що вимагає також компетентнісної підготовки майбутніх учителів загальноосвітніх шкіл України¹.

Отже, серед стратегічних напрямів розвитку освіти в Україні задекларовано необхідність модернізації структури, змісту та організації освіти на засадах компетентнісного підходу, що переносить акценти з процесу накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок в площину формування й розвитку здатності практично діяти і творчо застосовувати набуті знання і досвід у різних ситуаціях. У такій концептуальній схемі професійна підготовка майбутнього вчителя повинна бути діяльнісно і особистісно орієнтованою, оскільки компетентності розвиваються і виявляються в діяльності за умови глибокого особистісного зацікавлення, та на основі комплексних міждисциплінарних знань, зорієнтованих на розв'язання проблем практичної педагогічної діяльності. Це, безумовно, актуалізує потребу пошуку ефективних форм і методів психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів у вищих навчальних закладах.

У контексті зазначеного досвід психолого-педагогічної підготовки вчителів загальноосвітніх шкіл у Федеративній Республіці Німеччина (ФРН) відкриває нові можливості для удосконалення педагогічної освіти в Україні в умовах її адаптації до вимог загальноєвропейського освітнього простору. Інтерес до системи вищої педагогічної освіти у ФРН зумовлений низкою причин, зокрема: ця країна має багаті історичні традиції освіти, що дає їй змогу відігравати провідну роль у галузі світової науки і освіти; вона є однією з найбільш розвинених і відкритих країн Європи; Німеччина є однією з країн-ініціаторів та активним учасником процесу створення європейського простору вищої освіти і має значний досвід у галузі професійної підготовки фахівців у нових соціокультурних умовах.

Українськими вченими накопичено значний досвід вивчення зарубіжних систем педагогічної освіти. За роки незалежності нашої держави посилюється інтерес дослідників-компаративістів до вивчення системи освіти у ФРН. Різні аспекти німецької моделі підготовки педагогічних кадрів досліджували Н. Абашкіна, В. Кравець, Т. Мойсеєнко, Л. Пуховська та ін. Напрями освітньої політики ФРН висвітлені у працях Б. Мельниченка. Модернізацію освітньої системи в Східних землях

¹ Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / група упорядників: Гриневич Л., Елькін О., Калашнікова С. та ін.; заг. ред. Грищенко М. – Київ, Міністерство освіти і науки України, 2016. – С. 10 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/Новини%202016/12/05/konczepczija.pdf> (15.05.2017). – Назва з екрану. – Мова укр.

Німеччини досліджувала С. Павлюк. Реформування системи педагогічної освіти в цій країні проаналізувала Н. Махиня. Дидактичні основи професійної підготовки майбутніх учителів проаналізувала Н. Козак. Практико-орієнтовану спрямованість професійної підготовки вчителів у цій країні проаналізував С. Бобраков. Особливості системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників у ФРН розглянула Т. Вакуленко. Метою нашої статті є вивчення стану професійної підготовки вчителів загальноосвітніх шкіл у ФРН, зокрема виявлення змін, які відбулись на початку ХХІ століття. Аналіз зарубіжного досвіду педагогічної освіти дає змогу виявити прогресивні ідеї та розробити науково-методичні рекомендації щодо їх використання у системі вищої педагогічної освіти України.

Важливими для нашого дослідження стали наукові доробки німецьких вчених щодо окремих аспектів підготовки майбутніх учителів загальноосвітніх шкіл. Зокрема такі науковці, як: М. Краул (M. Kraul), Е. Терхарт (E. Terhart), Й. Шютценмайстер (J. Schützenmeister) у своїх працях проаналізували стан та проблеми професійної педагогічної підготовки учителів загальноосвітніх шкіл у ФРН на початку ХХІ століття; К. Бауер (K. Bauer), Ю. Баумерт (J. Baumert), Г. Леман (H. Lehmann), В. Ніке (W. Nieke) обґрунтували структуру професійної компетентності вчителів; Б. Вейянд (B. Weyand), Н. Хаверс (N. Havers), М. Фьоллінг-Альберс (M. Fölling-Albers), охарактеризували форми і методи психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів; Х. Брінкман (H. Brinkmann), Й. Майер (J. Maug), Е. Стіллер (E. Stiller), розкрили особливості професійно-педагогічної практики студентів у загальноосвітніх школах ФРН.

Важливим аспектом вивчення стану професійної підготовки учителів загальноосвітніх шкіл у ФРН є аналіз законодавчих та нормативно-інструктивних документів федерального і регіонального значення, що є основою функціонування системи професійної педагогічної освіти та в яких задекларовано план її реформування. Зокрема у відповідних нормативно-правових актах зазначено, що головною метою підготовки вчителів у ФРН є формування їхнього професіоналізму, що проявляється у розвиткові професійних компетентностей. Наприклад, у законі «Про підготовку вчителів» федеральної землі Північний Рейн-Вестфалія (параграф 2) зазначено, що професійна підготовка і подальша освіти вчителів загальноосвітніх шкіл спрямовані на розвиток професійних компетентностей, необхідних для ефективного виконання завдань навчання, виховання, оцінювання, діагностики, консультування, розвитку школи, та розширення необхідних наукових знань і творчих умінь відповідно до

предмету викладання з одночасним розвитком здатності до індивідуального супроводу учнів та взаємодії у гетерогенних групах². З використанням подібного формулювання у законах про підготовку учителів інших федеральних земель закріплена спрямованість системи педагогічної освіти на розвиток професійних компетентностей майбутнього фахівця-педагога, підготовка якого здійснюється на основі стандартів, затверджених Конференцією міністрів освіти і культури федеральних земель ФРН³.

Донедавна основним типом навчальних закладів для підготовки вчительських кадрів були педагогічні вищі школи. В останні десятиліття XX століття зафіксовано тенденцію до інтеграції педагогічних вищих шкіл у структуру університетів. Найбільш типовою формою приєднання було створення педагогічних факультетів або інститутів педагогіки як структурних складових університетів⁴.

Передумови і особливості інтеграції педагогічних вищих шкіл ретельно розкрито у роботах професори Інституту педагогіки Вестфальського університету імені Вільгельма у місті Мюнстер (федеральна земля Північний Рейн-Вестфалія) Е. Терхарта (E. Terhart)⁵ і Й. Шютценмайстера (J. Schützenmeister)⁶. Зокрема Й. Шютценмайстер у монографії «Професіоналізація і полівалентність у педагогічній освіті» зазначає, що інтеграційні процеси набули найбільшого розвитку на початку 70-х років XX століття і мали значний вплив на розвиток систем педагогічної освіти у ФРН. Завдяки цим реформаційним перетворенням професійна підготовка майбутніх учителів була зосереджена в університетах, що надало педагогічній освіті нового статусу. Однак, як підкреслює вчений, не були враховані особливості та специфіка підготовки педагогічних кадрів⁷.

Нами з'ясовано, що під час тривалих наукових дискусій наприкінці XX століття серед німецьких науковців і представників педагогічної громади відбулося

² Gesetz über die Ausbildung für Lehrämter an öffentlichen Schulen (Lehrerausbildungsgesetz) vom 12. Mai 2009 // Gesetz- und Verordnungsblatt für das Land Nordrhein-Westfalen. – Düsseldorf, 2009. – Nr. 14 (25.09.2009). – С. 308.

³ Standards für die Lehrerbildung: Bildungswissenschaften (Beschluss der Kultusministerkonferenz vom 16.12.2004 i. d. F. vom 12.06.2014). – Berlin, Bonn : Kultusministerkonferenz, 2014. – 14 s. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmk.org/fileadmin/veroeffentlichungen_beschluesse/2004/2004_12_16-Standards-Lehrerbildung.pdf (19.01.2016). – 14 S. – Назва з екрану. – Мова нім

⁴ Махиня Н. В. Реформування системи педагогічної освіти Німеччини (друга половина XX – початок XXI ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / Махиня Наталія Володимирівна; Черкас. нац. ун-т імені Богдана Хмельницького – Кіровоград., 2009. – С. 10.

⁵ Terhart E. Perspektiven der Lehrerbildung in Deutschland / Ewald Terhart/ – Landsberg : Beltz, 2000. – S. 85–100.

⁶ Schützenmeister J. Professionalisierung und Polyvalenz in der Lehrerbildung / Jörn Schützenmeister – Marburg: Tectum Verlag DE, 2002. – S. 220–232s.

⁷ Там само. – S. 235–264.

усвідомлення того, що підготовка вчителів має низку особливостей, які не можуть бути повною мірою враховані в умовах класичного університету. У зв'язку з цим Конференція ректорів вищих навчальних закладів своєю постановою від 15 травня 1995 року висловила критику академічної фази підготовки вчительських кадрів і звернула увагу на необхідність ретельного перегляду змісту і форм педагогічної освіти, рекомендувала заснувати центри підготовки вчителів при університетах для забезпечення взаємозв'язку теоретичної підготовки з практикою⁸.

Для вирішення означених проблем на федеральному і регіональному рівнях було створено спеціальні комісії для здійснення аналізу стану професійної педагогічної підготовки у ФРН. Узагальнений підсумок роботи комісій розміщено у аналітичних матеріалах збірника «Реформи практичної складової першої фази професійної підготовки вчителів» від 2013 року, підготовлених «Асоціацією донорів розвитку науки в Німеччині» (Stifterverband für die Deutsche Wissenschaft) – зареєстрованої організації, котра забезпечує фінансову підтримку та реалізацію наукових досліджень з актуальних питань розвитку науки і суспільства. Зокрема у пункті 2.2 «Початок хвилі реформ на межі тисячоліть» окреслено результати роботи експертної комісії Конференції міністрів освіти і культури на чолі з Е. Терхартом (2000), Наукової Ради (2001), спільної комісії експертів федеральної землі Північний Рейн-Вестфалія (2006), котрі засвідчили наявність низки проблем у процесі підготовки вчителів в університетах: 1) недостатня професійна спрямованість; 2) брак зв'язків між наукою і практикою; 3) недостатня увага до вивчення методики викладання предмету; 4) відсутність взаємодії між фазами університетської підготовки, стажуванням та подальшим професійним розвитком учителів; 5) недостатня увага до ролі особистісного зростання майбутніх учителів⁹.

Результати досліджень з проблем підготовки учителів у ФРН опублікувала також Наукова Рада (Wissenschaftsrat) – найважливіша науково-аналітична установа, що здійснює наукове обґрунтування і розробку рекомендацій з розвитку змісту і структури вищої освіти та консультує Федеральний уряд і уряди земель з питань розвитку науки і наукових досліджень. У «Рекомендаціях до майбутньої структури підготовки учителів» від 16 листопада 2001 року експерти Наукової Ради підкреслюють, що підготовка вчителів в університетах повинна здійснюватись на

⁸ Terhart E. Perspektiven der Lehrerbildung in Deutschland / Ewald Terhart/ – Landsberg : Beltz, 2000. – 160 s.

⁹ Offenberg E., Walke J. Die Reform der Praxisphasen in der Ersten Phase der Lehrerbildung : eine qualitative Dokumentenanalyse / Esther Offenberg, Jutta Walke. – Essen : Stifterverband für die Deutsche Wissenschaft, 2013. – S. 14–16.

міждисциплінарній основі за такими блоками: спеціально-предметний, предметно-дидактичний, «Науки про освіту», практика в школі¹⁰.

Зазначимо, що результатом реформаційних перетворень педагогічної освіти ФРН на початку XXI століття стало утвердження саме такої структури підготовки майбутніх учителів, а рекомендації Наукової ради стали основою формування змісту професійної педагогічної освіти, де особливого значення набув блок «Науки про освіту». Вважаємо за необхідне підкреслити, що у рекомендаціях Наукової Ради зазначено, що блок «Науки про освіту» складається переважно з педагогіки, психології, соціології. Його основною функцією є забезпечення педагогічної професіоналізації і сприяння формуванню педагогічної ідентичності. Фундаментальна задача блоку «Науки про освіту» полягає у розвитку рефлексивної компетентності, під якою розуміється не лише здатність інтеріоризувати теоретико-методологічні знання, а й прагнення постійно розвивати їх і перевіряти на практиці – у відповідних ситуаціях з відповідними партнерами по взаємодії¹¹.

Наукова Рада у своїх рекомендаціях особливо наголошує на тому, що під час навчання в університеті практика у школі має бути обов'язковою. Вона має на меті надати можливість студентові – майбутньому вчителю спостерігати за навчальним процесом з метою встановлення взаємозв'язків між навчанням і вихованням та має бути обов'язковою умовою для складання першого державного екзамену¹².

З'ясовано, що дослідження особливостей підготовки учителів було також проведене у 2006 році спільною комісією експертів федеральної землі Північний Рейн-Вестфалія, котру очолив Ю. Баумерт (J. Baumert), науковий співробітник Інституту досліджень у галузі освіти імені Макса Планка (Берлін), та до складу якої увійшли представники земельних міністерств і професори 12-ти університетів. Цією комісією було окреслено ряд проблемних питань змісту та організації підготовки вчителів, котрі потребують негайного вирішення, зокрема: 1) розподіл змісту підготовки вчителів на велику кількість дисциплін значно скорочує час на вивчення найважливіших для вчителя педагогіки і педагогічної психології; 2) потреба у формуванні основного курсу за всіма тематичними блоками підготовки учителів, а особливо за блоком «Науки про освіту»; 3) необхідність інтеграції шкільної практики в університетську підготовку; 4) раціональний розподіл навантаження за предметами між програмами

¹⁰ Empfehlungen zur künftigen Struktur der Lehrerbildung // Wissenschaftsrat– Drucksachen 5065/01 von 16. Oktober 2001. – Berlin: Wissenschaftsrat, 2001. – S. 11–13.

¹¹ Там само. – S. 12.

¹² Там само. – S. 14.

підготовки вчителів освітніх ступенів бакалавра і магістра; 5) розробка та запровадження для подальшої апробації моделі полівалентності у підготовці вчителів освітнього ступеню «Бакалавр» з метою забезпечення мобільності фахівців на ринку праці, що закріплено Болонською декларацією¹³.

Як експериментальний варіант, членами спільної комісії федеральної землі Північний Рейн-Вестфалія була запропонована для апробації модель полівалентності у підготовці вчителів, котра виявилася протилежною звичній моделі професіоналізації. Згідно з новою моделлю студент – майбутній учитель не повинен вивчати педагогічні дисципліни паралельно з науковими предметами; навпаки, спочатку, закінчивши вивчення будь-якого предмета і отримавши ступінь бакалавра, він може продовжити вивчення педагогічних наук з метою отримання ступеня магістра і здобуття професії вчителя. Якщо в існуючій сьогодні моделі педагогічної освіти у ФРН основною метою навчання визначається професіоналізація, то в цьому альтернативному варіанті йдеться про так звану полівалентності. Полівалентність забезпечує можливість професійного використання предметно-наукової основи як фундаменту для подальшої підготовки вчителів і безпосередньо для початку професійної діяльності в економіці чи управлінні¹⁴.

Дискусія щодо найбільш прийнятної моделі підготовки вчителів у Німеччині розпочалася у федеральній землі Північний Рейн-Вестфалія, охопила наукову спільноту ФРН і переросла в інтенсивне обговорення можливостей впровадження нової структури педагогічної освіти в окремих університетах^{15, 16}.

Результати роботи вищезгаданої спільної комісії експертів федеральної землі Північний Рейн-Вестфалія на чолі з Ю. Баумертом не залишилися непоміченими. Зокрема у спільній доповіді від 10 грудня 2013 року про стан розвитку і якість підготовки учителів С. Льорман (S. Löhmann), міністра освіти, і С. Шульце (S. Schulze), міністра інновацій, науки і досліджень федеральної землі Північний Рейн-Вестфалія, визначено ключові напрями реформування системи професійної

¹³ Ausbildung von Lehrerinnen und Lehrern in Nordrhein-Westfalen: Kurzfassung der Empfehlungen der Expertenkommission zur Ersten Phase / Jürgen Baumert, Erwin Beck, Klaus Beck und andere. – Düsseldorf: Ministerium für Innovation, Wissenschaft, Forschung und Technologie, 2007. – S. 3–5.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Братниця Г. Моделі підготовки магістрів освіти у Німеччині (на прикладі університету м. Біліфельд) / Ганна Братниця // Вісник Львівського ун-ту. Серія педагогічна / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2008. – Вип. 24. – С. 232–237.

¹⁶ Краул М. Роль педагогических дисциплин в подготовке учителей в Германии: профессионализация или поливалентность? / Краул М. // Ярославский педагогический вестник: научный журнал. – 2002. – № 2. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://vestnik.yspu.org/releases/materialy_mejdunarodnogo_seminara/14_4/ (22.01.2016). – Название с экрана. – Язык рус.

педагогічної освіти, де задекларовано, що підготовка учителів повинна бути: 1) практико орієнтованою (забезпечити введення нових практичних елементів в університетську підготовку, актуалізувати питання придатності до вчительської професії до початку навчання в університеті); 2) професіоналізованою (визначити для учителів усіх типів підготовки однакову тривалість навчання; здійснювати професійну підготовку учителів на основі компетентнісного підходу, керуючись стандартами, визначеними Конференцією міністрів освіти і культури); 3) профільною (відповідати певному типові підготовки учителів, відповідно до типу школи); 4) неперервною (відповідати визначеному курікулуму, здійснюватися неперервно)¹⁷.

Відправним пунктом змін за цими напрямками стали нормативно-інструктивні документи, затверджені Конференцією міністрів освіти і культури федеральних земель. Ключовими з них вважаємо такі постанови:

1) Спільна заява Президента Конференції міністрів освіти і культури федеральних земель, голови профспілки працівників освіти і голови професійного об'єднання учителів (Постанова Конференції міністрів освіти і культури від 5 жовтня 2000 року), де було розкрито основні завдання сучасного вчителя, котрі стали фундаментом для розробки стандартів підготовки учителів за блоком «Науки про освіту»¹⁸.

2) Стандарти підготовки учителів за блоком «Науки про освіту» (Постанова Конференції міністрів освіти і культури від 16 грудня 2004 року, зі змінами від 12 червня 2014 року), де розкрито компетентності, яких повинен набути майбутній учитель для ефективного виконання професійної педагогічної діяльності за чотирма галузями: навчання, виховання, оцінювання, інновації. Особливого значення набуває удосконалення набутих компетентностей у процесі стажування і подальшої освіти, оскільки розвиток компетентностей – це процес динамічний і неперервний.

На основі цих стандартів відбувається подальша розробка курікулуму підготовки учителів регіональними і місцевими органами, університетами. Центральними пунктами курікулуму у згаданих стандартах визначено такі: освіта і

¹⁷ Löhrmann S., Schulze S. Entwicklungsstand und Qualität der Lehrerbildung : Bericht an den Landtag von 10. Dezember 2013 / Sylvia Löhrmann, Svenja Schulze. – Düsseldorf : Ministerin für Schule und Weiterbildung des Landes Nordrhein-Westfalen, 2013. – S. 5–6.

¹⁸ Gemeinsame Erklärung des Präsidenten der Kultusministerkonferenz und der Vorsitzenden der Bildungs- und Lehrergewerkschaften sowie ihrer Spitzenorganisationen Deutscher Gewerkschaftsbund DGB und DBB – Beamtenbund und Tarifunion (Beschluss der Kultusministerkonferenz vom 5.10.2000). – Berlin, Bonn: Kultusministerkonferenz, 2000. – 6 s. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmk.org/fileadmin/Dateien/veroeffentlichungen_beschluesse/2000/2000_10_05-Aufgaben-Lehrer.pdf (22.01.2016). – Назва з екрану. – Мова нім.

виховання; професія і роль учителя; стратегії дій у ситуаціях прийняття рішень; проектування навчального процесу і навчального середовища; діагностика, оцінювання, консультування; диференціація, інтеграція, підтримка; мотивація успіху та навчальна мотивація; навчання, розвиток, соціалізація; комунікація, взаємодія та керування конфліктами; медіаосвіта; розвиток школи; дослідження в галузі освіти. У цих стандартах наголошено на особливому значенні підготовки вчителів загальноосвітніх шкіл усіх типів до взаємодії у гетерогенних групах¹⁹.

3) «Педагогічна освіта для школи у різноманітності» – спільні рекомендації Конференції ректорів вищих навчальних закладів та Конференції міністрів освіти і культури (Постанова Конференції міністрів освіти і культури від 12 березня 2015 року та Постанова Конференції ректорів вищих навчальних закладів від 18 березня 2015 року). У документі актуалізовано потребу у вивченні учителями усіх типів шкіл спеціальної педагогіки для забезпечення рівних можливостей і права на навчання дітей з різним рівнем психофізичного розвитку в умовах загальноосвітнього закладу на основі принципів гуманізації та індивідуалізації, що передбачає максимальне урахування індивідуально-психологічних особливостей кожної особистості та створення сприятливих умов для її повноцінного розвитку. Ці рекомендації стали передумовою внесення змін до Стандартів підготовки вчителів за блоком «Науки про освіту» та включення тем зі спеціальної педагогіки до змісту згаданого блоку²⁰;

4) Загальнофедеративні вимоги до змісту підготовки вчителів за предметом викладання та його дидактикою (Постанова Конференції міністрів освіти і культури від 16 жовтня 2008 року зі змінами від 12 лютого 2015 року), де задекларовано вимоги до спеціально-предметної та предметно-дидактичної підготовки учителів загальноосвітніх шкіл різних типів²¹.

¹⁹ Standards für die Lehrerbildung: Bildungswissenschaften (Beschluss der Kultusministerkonferenz vom 16.12.2004 i. d. F. vom 12.06.2014). – Berlin, Bonn : Kultusministerkonferenz, 2014. – 14 s. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmk.org/fileadmin/veroeffentlichungen_beschluesse/2004/2004_12_16-Standards-Lehrerbildung.pdf (19.01.2016). – 14 S. – Назва з екрану. – Мова нім.

²⁰ Lehrerbildung für eine Schule der Vielfalt Gemeinsame Empfehlung von Hochschulrektorenkonferenz und Kultusministerkonferenz (Beschluss der Kultusministerkonferenz vom 12.03.2015 / Beschluss der Hochschulrektorenkonferenz vom 18.03.2015). – Berlin, Bonn: Kultusministerkonferenz, 2015. – 5 s. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmk.org/fileadmin/Dateien/veroeffentlichungen_beschluesse/2015/2015_03_12-Schule-der-Vielfalt.pdf (22.01.2016). – Назва з екрану. – Мова нім

²¹ Ländergemeinsame inhaltliche Anforderungen für die Fachwissenschaften und Fachdidaktiken in der Lehrerbildung (Beschluss der Kultusministerkonferenz vom 16.10.2008 i.d.F. vom 12.02.2015). – Berlin, Bonn: Kultusministerkonferenz, 2015. – 89 s. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmk.org/fileadmin/Dateien/veroeffentlichungen_beschluesse/2008/2008_10_16-Fachprofile-Lehrerbildung.pdf (22.01.2016). – Назва з екрану. – Мова нім.

Реформування системи професійної педагогічної освіти у ФРН на початку ХХІ століття, запровадження нових стандартів підготовки педагогічних кадрів призвели до змін у структурі змісту психолого-педагогічної підготовки вчителів загальноосвітніх шкіл. Українська дослідниця-компаративіст, професор О. Локшина наголошує на тому, що в країнах західної Європи відбувається відхід від усталеної практики структурування змісту на основі предметного принципу, який передбачає відповідність структури змісту освіти структурі галузей наукових знань. За компетентнісного підходу зміст освіти визначається не шляхом конкретизації кількості навчальних предметів (так зване «регулювання входу»), а через визначення результатів («регулювання виходу»), які планується отримати на національному рівні²².

Відзначимо, що значна кількість університетів у ФРН насправді відійшли від предметного принципу структурування змісту психолого-педагогічної підготовки учителів, хоча у деяких вищих навчальних закладах, наприклад, у Бамберзькому університеті імені Отто Фрідріха (федеральна земля Баварія) розробку модулів здійснюють шляхом виділення переліку навчальних предметів. Зокрема навчальним планом підготовки учителів загальноосвітніх шкіл (від 9 лютого 2015 р.) передбачено розподіл блоку «Науки про освіту» на такі дисципліни: загальна педагогіка, педагогіка середньої школи, психологія, соціологія, філософія, релігієзнавство, європейська етнологія²³.

Х. Кіпер (H. Kiper), професор Ольденбурзького університету (федеральна земля Нижня Саксонія), у статті «Науки про освіту – визначення – профіль – перспективи» розглядає два напрями змістового наповнення цього блоку: 1) предметний, що передбачає викладання конкретних дисципліни – педагогіки (педагогіка середньої школи, загальна дидактика); психології (педагогічна, соціальна психологія, психологія навчання, психологія праці, психодіагностика); соціології (теорії соціалізації, основи наукових досліджень); політології (основи освітньої політики тощо); 2) міжпредметний, що передбачає створення міждисциплінарного курсу на основі

²² Локшина О. І. Становлення «компетентнісної» ідеї в європейській освіті / О. І. Локшина // Реалізація європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі України: матеріали методол. семінару / АПН України, Ін-т педагогіки. – К.: Пед. думка, 2009. – С. 19.

²³ Modulhandbuch für das Studium Lehramt an öffentlichen Schulen an der Otto-Friedrich-Universität Bamberg / Sommersemester 2015. Stand: 09.02.2015. – Bamberg : Bamberger Zentrum für Lehrerbildung, Otto-Friedrich-Universität, 2015. – S. 172–195. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.uni-bamberg.de/fileadmin/uni/wissenschaft/einricht/zlb/Modulhandbuch_Lehramtsstudiengaenge_Sommersemester_2015_-_Studienbeginn_ab_SoSe_2014.pdf (25.01.2016). – Назва з екрану. – Мова нім.

синтезу найважливіших для професійної діяльності вчителя знань з педагогічних, психологічних, соціологічних наук²⁴.

Тому закономірно, що у ряді публікацій німецькі професори – викладачі вищих навчальних закладів Х. Кіпер (H. Kiper) (Ольденбург, Нижня Саксонія), Р. Арнольд (R. Arnold) (Кайзерслаутерн, Північний Рейн-Вестфалія), Ф. Ладентхін (V. Ladenthin) (Бонн, Північний Рейн-Вестфалія) порушують питання про те, які саме дисципліни входять до блоку «Науки про освіту», чи входять до нього педагогіка, психологія, соціологія, політологія, філософія, у яких співвідношеннях здійснюється розподіл контактних годин для їх викладання^{25, 26}.

Означені питання були предметом обговорень на 206-му Пленумі Конференції ректорів вищих навчальних закладів 21 лютого 2006 року. Результатом роботи Пленуму стала відповідна постанова, у якій затверджено рекомендації щодо підготовки вчителів у закладах вищої освіти²⁷. У третьому розділі цього документу відображено стратегію вирішення основних проблемних питань розвитку системи професійної педагогічної освіти у ФРН, а саме: впровадження стандартів і розробки курікулуму підготовки учителів загальноосвітніх шкіл на їх основі²⁸.

Для опрацювання стандартів «Науки про освіту» і створення на їх основі курікулуму підготовки учителів загальноосвітніх шкіл у федеральних землях Німеччини було створено спільні комісії. Наприклад, за сприяння уряду федеральної землі Рейнланд-Пфальц було створено спільну комісію під керівництвом Ю. Олькерса (J. Oelkers), до складу якої увійшли представники Міністерства освіти, науки і культури, професори п'яти університетів і консультанти центрів шкільної практичної підготовки, які здійснюють супровід майбутніх учителів під час стажування. Результатом їхньої роботи стало створення «Стандартів курікулуму підготовки учителів за блоком «Науки про освіту»», що були затверджені Міністерством освіти,

²⁴ Kiper H. Bildungswissenschaften – Begriff – Profile – Perspektiven / Hanna Kiper // PÄD-Forum: unterrichten erziehen. – 2009. – Nr. 3 (37/28). – S. 128.

²⁵ Arnold E. Bachelor- und Master-Studiengänge für die Lehrerbildung. Neue Studienstrukturen als Professionalisierungschance? / Eva Arnold, Sabine Reh // Die Hochschule. – 2005. – Heft 1. – S. 143–156.

²⁶ Ladenthin V. Bildungswissenschaft? / Volker Ladenthin // PÄD-Forum: unterrichten erziehen. – 2009. – Nr. 3 (37/28). – S. 132–133.

²⁷ Empfehlung zur Zukunft der Lehrerbildung in den Hochschulen: EntschlieÙung des 206. Plenums am 21.02.2006. – Bonn : Hochschulrektorenkonferenz, 2006. – 20 s. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.hrk.de/uploads/media/HRK_Beschluss_Lehrerbildung_2006.pdf (20.01.2016). – Назва з екрану. – Мова нім.

²⁸ Там само. – S. 10–15.

науки і культури федеральної землі Рейнланд-Пфальц у травні 2011 року і стали орієнтиром для розробки університетами навчальних планів і відповідних модулів²⁹.

Під час дослідження з'ясовано, що ключовими принципами структурування змісту професійної, зокрема психолого-педагогічної, підготовки вчителів у ФРН є такі: модульності, міждисциплінарності, рефлексивності. Відповідно теми модулів є комплексними і мають на меті розгляд тих чи інших явищ і процесів шкільного, позашкільного життя з точки зору різних наук у їхній нерозривній єдності. Модулі передбачають оволодіння компетентностями, основою яких є теоретичні знання з педагогічних, психологічних, соціологічних наук та розвиток здатності проектувати ці знання на поле професійної діяльності в школі та поза нею.

Відповідних змін зазнали форми і методи професійної підготовки вчителів загальноосвітніх шкіл. З'ясовано, що із впровадженням компетентнісного підходу до підготовки майбутніх учителів змінилася роль лекцій у освітньому процесі університетів ФРН. Так лекції є методологічною основою і орієнтиром для подальшої роботи студентів, призначені для викладення основного теоретичного матеріалу і розкривають найважливіші, найсуттєвіші питання теми, що вимагають наукового обґрунтування. Відповідно спостерігається зменшення кількості лекцій, перевага надається роботі під час семінарів, де відбувається конкретизація і деталізація окреслених у змісті лекцій питань. Німецькі науковці наголошують на тому, що розвиткові професійних компетентностей майбутніх учителів сприяє використання на семінарах, під час підготовки і реалізації проектів методів кооперативного, проблемного, ситуаційного, дослідного навчання та рефлексії. Водночас, це вимагає від студента попередньої самостійної підготовки.

Реформована система педагогічної освіти ФРН на початку XXI століття набула більшої практичної спрямованості завдяки введенню нових практичних компонентів до університетської підготовки учителів, а саме: практики на профпридатність (мінімум 20 днів до початку навчання в університеті), практики-орієнтування (мінімум 1 місяць на першому році навчання), практики професійного поля (може бути шкільною чи позашкільною – мінімум 4 тижні у третьому або четвертому семестрі підготовки бакалаврів), практичного семестру (мінімум 5 місяців під час другого семестру

²⁹ Curriculare Standards des Fachs Bildungswissenschaften. Grundlegende Empfehlungen der Arbeitsgruppe für Leitbild, Kompetenzen und Inhalte / Jürgen Oelkers (Vorsitzender) // Reform der Lehrerinnen- und Lehrerbildung in Rheinland-Pfalz. Stand: Mai 2011. – Mainz: Ministerium für Bildung, Frauen und Jugend, 2011. – 14 s. – [Електроннийресурс]. – Режим доступу: http://www.mbwjk.rlp.de/fileadmin/mbwjk/Bildung/lehrerberuf/CS/CS_Bildungswissenschaften.pdf (23.01.2006). – Назва з екрану. – Мова нім.

підготовки магістрів)³⁰. Успішність проходження практики визначається за спеціальними стандартами, затвердженими Міністерством освіти федеральної землі. Змін, як структурних, так і змістовних, зазнала також друга фаза підготовки вчителів – стажування, під час якого практична орієнтація підготовки вчителя-стажера є домінуючою. Стажування в школі триває мінімум 12 місяців після завершення навчання в університеті³¹.

Відзначимо, що у Німеччині після отримання диплому освітнього ступеня магістра претендент на посаду вчителя не має права повноцінного викладання в школі – він переходить у підпорядкування земельного Міністерства освіти для подальшого проходження стажування в школі протягом 18-ти (мінімум 12-ти) місяців. Так після завершення навчання в університеті розпочинається друга фаза підготовки майбутнього вчителя – стажування в школі (Vorbereitungsdienst), що передбачає самостійне проведення стажером уроків в школі та супровід його педагогічної діяльності. Педагогічний супровід молодого вчителя під час стажування здійснює досвідчений учитель-наставник (ментор) і консультант центру шкільної практичної підготовки. У цей період дієвим методом індивідуальної підтримки стає коучинг³².

Отже, за результатами нашого дослідження можемо визначити характерні особливості німецької системи професійної педагогічної освіти, а саме: 1) врегулювання усіх питань шкільної, вищої освіти, освіти дорослих і підвищення кваліфікації здійснюється на регіональному рівні земельними урядами, що дозволяє враховувати вимоги конкретної місцевості; 2) неперервність, що забезпечується послідовністю трьох фаз, зокрема навчання в університеті, стажування в школі та подальша (післядипломна) освіта, яка передбачає підвищення кваліфікації і здобуття нової спеціалізації; 3) функціонування в структурі університетів центрів педагогічної підготовки, що здійснюють методичне забезпечення професійно-педагогічної практики студентів і підготовку вчителів-наставників, які супроводжують студентів-практикантів; 4) функціонування центрів шкільної практичної підготовки, що

³⁰ Gesetz über die Ausbildung für Lehrämter an öffentlichen Schulen (Lehrerausbildungsgesetz) vom 12. Mai 2009 // Gesetz- und Verordnungsblatt für das Land Nordrhein-Westfalen. – Düsseldorf, 2009. – Nr. 14 (25.09.2009). – S. 308–313.

³¹ Ordnung des Vorbereitungsdienstes und der Staatsprüfung für Lehrämter an Schulen vom 10. April 2011 // Schule NRW : Amtsblatt des Ministeriums für Schule und Weiterbildung des Landes Nordrhein-Westfalen. – Düsseldorf: Ministerium für Schule und Weiterbildung, 2013. – Januar (Nr. 1). – S. 64–71

³² Gerdes R., Annas-Sieler D. Der reformierte Vorbereitungsdienst. Neue Lehrerausbildung in NRW / Reinhard Gerdes, Dorothee Annas-Sieler // Schule NRW : Amtsblatt des Ministeriums für Schule und Weiterbildung des Landes Nordrhein-Westfalen. – Düsseldorf : Ministerium für Schule und Weiterbildung, 2013. – Januar (Nr. 1). – S. 10–13.

підпорядковуюються земельним Міністерствам освіти і забезпечують супровід студентів-практикантів під час магістерської практики та стажування в школі; 5) обов'язковий магістерський рівень для усіх претендентів на посаду вчителя та стажування протягом мінімум 12-ти місяців; 6) професійна підготовка майбутніх учителів в університетах ФРН здійснюється за такими блоками: спеціально-предметний, предметно-дидактичний, «Науки про освіту», практика; 7) ключовими принципами структурування змісту психолого-педагогічної підготовки вчителів є такі: модульності, міждисциплінарності, рефлексивності; 8) використання методів кооперативного, проблемного, ситуаційного, дослідного навчання та рефлексії.

Прогресивні ідеї німецького досвіду педагогічної освіти є актуальними і перспективними для модернізації підготовки вчителів в Україні, зокрема: 1) оновлення змісту навчальних програм з орієнтуванням на вимоги практичної педагогічної діяльності; 2) розширення форм і методів організації психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів на основі практико орієнтованого та особистісно орієнтованого підходів до освітнього процесу в університеті; 3) вдосконалення педагогічної практики як інтегральної складової професійної підготовки майбутнього вчителя на засадах компетентнісного підходу; 4) урахування потреб конкретної місцевості у підготовці вчителів, що передбачає налагодження зв'язків між вищими та загальноосвітніми навчальними закладами певного регіону з метою здійснення підготовки вчителів відповідно до запитів школи та своєчасного прогнозування нестачі педагогічних працівників певної спеціалізації.

Сьогодні в українській системі освіти відбуваються значні зміни. За словами пані Міністра освіти і науки України Л. Гриневич, стратегічним завданням є впровадження реформи «Нова українська школа», в перший клас якої діти підуть у 2018 році. Це потребує створення нового Держстандарту спочатку для початкової, а потім для базової та старшої школи. Він створюватиметься з огляду на компетентністний підхід та нові методики навчання. Тобто школа даватиме дітям не лише знання, а також стійкі вміння і ставлення, цінності, що потребує зовсім іншого підходу до формування змісту освіти. Після того, як буде написано та затверджено новий Держстандарт, на його основі формуватимуться типові навчальні плани і, звісно, нові навчальні програми. Якщо так масштабно все змінювати в середній школі, то відповідно і фахівці, які будуть працювати в новій школі, повинні мати інший рівень

підготовки. Зараз у Міністерстві освіти і науки України відбувається робота над концепцією нової педагогічної освіти, що має особливе значення³³.

Наукові співробітники Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України небайдужі до стану професійної підготовки вчителів в Україні. Зокрема за підтримки директора Інституту, доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента НАПН України Л. Лук'янової старші наукові співробітники відділу зарубіжних систем педагогічної освіти і освіти дорослих, кандидати педагогічних наук Л. Дяченко, К. Котун і кандидат філологічних наук М. Марусинець у квітні 2017 року долучились до проекту «Реформа системи підготовки і професійного розвитку педагогів в Україні: розроблення професійного стандарту педагогів», ініційованого Міністерством освіти і науки України. Серед цілей проекту є розроблення концепції неперервного професійного розвитку вчителів, укладання професійних стандартів, визначення інструментів для сертифікації вчителів.

Творче використання прогресивних ідей зарубіжного досвіду професійної підготовки вчителів, вибору форм і методів навчання, організації професійно-педагогічної практики та стажування в школі сприятиме підвищенню якості професійної педагогічної освіти в Україні відповідно до нових потреб суспільства в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів.

Охарактеризовано стан професійної підготовки учителів загальноосвітніх шкіл у ФРН на початку XXI століття. Представлено основні законодавчі та нормативно-інструктивні документи федерального і регіонального значення, що є основою функціонування системи неперервної педагогічної освіти. Виділено проблеми підготовки майбутніх учителів в університетах. Виявлено основні орієнтири реформування професійної педагогічної освіти в Німеччині на початку XXI століття. У результаті реформ підготовка вчителів загальноосвітніх шкіл стала практикоорієнтованою, професіоналізованою, профільною, спрямованою на розвиток компетентностей і здійснюється за такими блоками: спеціально-предметний, предметно-дидактичний, «Науки про освіту», практика. Підкреслено особливе значення блоку «Науки про освіту», який відображає зміст психолого-педагогічної підготовки

³³ Гриневич Л.М. Лілія Гриневич, Міністр освіти та науки: «Кваліфікація вчителя – найбільший виклик для нас» // Інтерв'ю для «Укрінформ». – 26.01.2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2163929-lilia-grinevic-ministr-osviti-ta-nauki.html> (25.04.2017). – Назва з екрану. – Мова укр.

майбутніх вчителів загальноосвітніх шкіл Німеччини. В його межах кожна тема розглядається з точки зору педагогіки, психології, соціології та інших суміжних гуманітарних дисциплін. Ключовими принципами структурування змісту психолого-педагогічної підготовки вчителів у ФРН є принципи модульності, міждисциплінарності, рефлексивності. Підкреслено, значення використання методів кооперативного, проблемного, ситуаційного, дослідного навчання та рефлексії для розвитку професійних компетентностей. За результатами дослідження виділено характерні особливості німецької системи професійної педагогічної освіти.

Ключові слова: професійна педагогічна освіта, психолого-педагогічна підготовка, зміст, форми і методи підготовки вчителів, учитель загальноосвітньої школи, компетентнісний підхід, університет, Федеративна Республіка Німеччина.

Abstract: It is characterized the state of professional training of secondary schools teachers in in the Federal Republic of Germany at the beginning of the XXI century. The main legislative and regulatory guidance documents of federal and regional significance that are the basis for functioning of system of continuous pedagogical education are represented. The problems of future teachers' training in universities are highlighted. The basic guidelines of professional teacher education reform in Germany at the beginning of the XXI century are revealed. As a result of reforms school teachers' training became practically and professionally oriented, profile, and aimed at the development of competencies. It is realized under the following blocks: special-subject, subject-didactic, «Science about Education», practice. The particular importance of the block «Science about Education», which reflects the content of psycho-pedagogical training of future school teachers in Germany is underlined. Within it the each topic is discussed in terms of pedagogy, psychology, sociology and other related humanities. The key principles of structuring of psychological and pedagogical teachers' training content in Germany are: modularity, interdisciplinary, reflectivity. The importance of usage of cooperative, problem, situational, research studies and reflection methods for the development of professional competencies is underlined. The study is highlighted the characteristics of the German system of professional teacher education.

Keywords: professional pedagogical education, psychological and pedagogical training, content, forms and methods of teacher training, secondary school teacher, competence approach, university, Federal Republic of Germany.

Бібліографія

- Братниця Г. Моделі підготовки магістрів освіти у Німеччині (на прикладі університету м. Біліфельд) / Ганна Братниця // Вісник Львівського ун-ту. Серія педагогічна / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2008. – Вип. 24. – С. 232–237.
- Гриневич Л.М. Лілія Гриневич, Міністр освіти та науки: «Кваліфікація вчителя – найбільший виклик для нас» // Інтерв'ю для «Укрінформ». – 26.01.2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2163929-lilia-grinevic-ministr-osviti-ta-nauki.html> (25.04.2017). – Назва з екрану. – Мова укр.
- Краул М. Роль педагогических дисциплин в подготовке учителей в Германии: профессионализация или поливалентность? / Краул М. // Ярославский педагогический вестник: научный журнал. – 2002. – № 2. – [Электронный ресурс]. – Режим допуска: http://vestnik.yspu.org/releases/materialy_mejdunarodnogo_seminara/14_4/ (22.01.2016). – Название с экрана. – Язык рус.
- Локшина О.І. Становлення «компетентнісної» ідеї в європейській освіті / О. І. Локшина // Реалізація європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі України: матеріали методол. семінару / АПН України, Ін-т педагогіки. – К. : Пед. думка, 2009. – С. 19–33.
- Махиня Н.В. Реформування системи педагогічної освіти Німеччини (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / Махиня Наталія Володимирівна; Черкас. нац. ун-т імені Богдана Хмельницького – Кіровоград., 2009. – 20 с.
- Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / група упорядників: Гриневич Л., Елькін О., Калашнікова С. та ін.; заг. ред. Грищенко М. – Київ, Міністерство освіти і науки України, 2016. – 40 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/Новини%202016/12/05/konczepczyia.pdf> (15.052017). – Назва з екрану. – Мова укр.

- Arnold E. Bachelor- und Master-Studiengänge für die Lehrerbildung. Neue Studienstrukturen als Professionalisierungschance? / Eva Arnold, Sabine Reh // Die Hochschule. – 2005. – Heft 1. – S. 143–156.
- Ausbildung von Lehrerinnen und Lehrern in Nordrhein-Westfalen: Kurzfassung der Empfehlungen der Expertenkommission zur Ersten Phase / Jürgen Baumert, Erwin Beck, Klaus Beck und andere. – Düsseldorf: Ministerium für Innovation, Wissenschaft, Forschung und Technologie, 2007. – 13 s.
- Curriculare Standards des Fachs Bildungswissenschaften. Grundlegende Empfehlungen der Arbeitsgruppe für Leitbild, Kompetenzen und Inhalte / Jürgen Oelkers (Vorsitzender) // Reform der Lehrerinnen- und Lehrerausbildung in Rheinland-Pfalz. Stand: Mai 2011. – Mainz: Ministerium für Bildung, Frauen und Jugend, 2011. – 14 s. – [Elektronischer ресурс]. – Режим доступа: http://www.mbwjk.rlp.de/fileadmin/mbwjk/Bildung/lehrerberuf/CS/CS_Bildungswissenschaften.pdf (23.01.2006). – Назва з екрану. – Мова нім.
- Empfehlung zur Zukunft der Lehrerbildung in den Hochschulen: Entschließung des 206. Plenums am 21.02.2006. – Bonn: Hochschulrektorenkonferenz, 2006. – 20 s. – [Elektronischer ресурс]. – Режим доступа: http://www.hrk.de/uploads/media/HRK_Beschluss_Lehrerbildung_2006.pdf (20.01.2016). – Назва з екрану. – Мова нім.
- Empfehlungen zur künftigen Struktur der Lehrerbildung // Wissenschaftsrat– Drucksachen 5065/01 von 16. Oktober 2001. – Berlin: Wissenschaftsrat, 2001. – 78 s.
- Gemeinsame Erklärung des Präsidenten der Kultusministerkonferenz und der Vorsitzenden der Bildungs- und Lehrergewerkschaften sowie ihrer Spitzenorganisationen Deutscher Gewerkschaftsbund DGB und DBB – Beamtenbund und Tarifunion (Beschluss der Kultusministerkonferenz vom 5.10.2000). – Berlin, Bonn: Kultusministerkonferenz, 2000. – 6 s. – [Elektronischer ресурс]. – Режим доступа: http://www.kmk.org/fileadmin/Dateien/veroeffentlichungen_beschluesse/2000/2000_10_05-Aufgaben-Lehrer.pdf (22.01.2016). – Назва з екрану. – Мова нім.
- Gerdes R., Annas-Sieler D. Der reformierte Vorbereitungsdienst. Neue Lehrerausbildung in NRW / Reinhard Gerdes, Dorothee Annas-Sieler // Schule NRW : Amtsblatt des Ministeriums für Schule und Weiterbildung des Landes Nordrhein-Westfalen. – Düsseldorf : Ministerium für Schule und Weiterbildung, 2013. – Januar (Nr. 1). – S. 10–13.

- Gesetz über die Ausbildung für Lehrämter an öffentlichen Schulen (Lehrerausbildungsgesetz) vom 12. Mai 2009 // Gesetz- und Verordnungsblatt für das Land Nordrhein-Westfalen. – Düsseldorf, 2009. – Nr. 14 (25.09.2009). – S. 308–313.
- Kiper H. Bildungswissenschaften – Begriff – Profile – Perspektiven / Hanna Kiper // PÄD-Forum: unterrichten erziehen. – 2009. – Nr. 3 (37/28). – S. 127–131.
- Ladenthin V. Bildungswissenschaft? / Volker Ladenthin // PÄD-Forum: unterrichten erziehen. – 2009. – Nr. 3 (37/28). – S. 132–133.
- Ländergemeinsame inhaltliche Anforderungen für die Fachwissenschaften und Fachdidaktiken in der Lehrerbildung (Beschluss der Kultusministerkonferenz vom 16.10.2008 i.d.F. vom 12.02.2015). – Berlin, Bonn: Kultusministerkonferenz, 2015. – 89 s. – [Elektronischer ресурс]. – Режим доступа: http://www.kmk.org/fileadmin/Dateien/veroeffentlichungen_beschluesse/2008/2008_10_16-Fachprofile-Lehrerbildung.pdf (22.01.2016). – Назва з екрану. – Мова нім.
- Lehrerbildung für eine Schule der Vielfalt Gemeinsame Empfehlung von Hochschulrektorenkonferenz und Kultusministerkonferenz (Beschluss der Kultusministerkonferenz vom 12.03.2015 / Beschluss der Hochschulrektorenkonferenz vom 18.03.2015). – Berlin, Bonn: Kultusministerkonferenz, 2015. – 5 s. – [Elektronischer ресурс]. – Режим доступа: http://www.kmk.org/fileadmin/Dateien/veroeffentlichungen_beschluesse/2015/2015_03_12-Schule-der-Vielfalt.pdf (22.01.2016). – Назва з екрану. – Мова нім.
- Löhrmann S., Schulze S. Entwicklungsstand und Qualität der Lehrerausbildung: Bericht an den Landtag von 10. Dezember 2013 / Sylvia Löhrmann, Svenja Schulze. – Düsseldorf: Ministerin für Schule und Weiterbildung des Landes Nordrhein-Westfalen, 2013. – 47 s.
- Modulhandbuch für das Studium Lehramt an öffentlichen Schulen an der Otto-Friedrich-Universität Bamberg / Sommersemester 2015. Stand: 09.02.2015. – Bamberg: Bamberger Zentrum für Lehrerbildung, Otto-Friedrich-Universität, 2015. – 711 s. – [Elektronischer ресурс]. – Режим доступа: https://www.uni-bamberg.de/fileadmin/uni/wissenschaft_einricht/zlb/Modulhandbuch_Lehramtsstudiengaenge_Sommersemester_2015_-_Studienbeginn_ab_SoSe_2014.pdf (25.01.2016). – Назва з екрану. – Мова нім
- Offenberg E., Walke J. Die Reform der Praxisphasen in der Ersten Phase der Lehrerbildung: eine qualitative Dokumentenanalyse / Esther Offenberg, Jutta Walke. – Essen: Stifterverband für die Deutsche Wissenschaft, 2013. – 127 s.

- Ordnung des Vorbereitungsdienstes und der Staatsprüfung für Lehrämter an Schulen vom 10. April 2011 // Schule NRW : Amtsblatt des Ministeriums für Schule und Weiterbildung des Landes Nordrhein-Westfalen. – Düsseldorf: Ministerium für Schule und Weiterbildung, 2013. – Januar (Nr. 1). – S. 64–71.
- Schützenmeister J. Professionalisierung und Polyvalenz in der Lehrerbildung / Jörn Schützenmeister – Marburg: Tectum Verlag DE, 2002. – 552 s.
- Standards für die Lehrerbildung: Bildungswissenschaften (Beschluss der Kultusministerkonferenz vom 16.12.2004 i. d. F. vom 12.06.2014). – Berlin, Bonn: Kultusministerkonferenz, 2014. – 14 s. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmk.org/fileadmin/veroeffentlichungen_beschluesse/2004/2004_12_16-Standards-Lehrerbildung.pdf (19.01.2016). – 14 S. – Назва з екрану. – Мова нім.
- Terhart E. Perspektiven der Lehrerbildung in Deutschland / Ewald Terhart/ – Landsberg: Beltz, 2000. – 160 s.